

Η γλωσσική ποικιλότητα στη λογοτεχνία. Προτάσεις διδακτικής αξιοποίησής της: η περίπτωση του Μανόλη Αναγνωστάκη

Κυριακή Γ. Μαυροφυλλίδου

Εκπαιδευτικός – Φιλολόγος στο Μουσικό Σχολείο Σιάτιστας Κοζάνης

*Υποψήφια Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας στο
γνωστικό αντικείμενο: «Ποντιακή Μορφολογία»*

kikimavrofillidou@gmail.com

Περίληψη

Η ανομοιογένεια αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της γλώσσας, καθώς η ύπαρξη πολλών και διαφορετικών ανθρώπινων κοινοτήτων καθιστά τη γλώσσα πολύμορφη, σύνθετη και δαιδαλώδη (Ντίνας, 2013), αλλά και πολυκύμαντη, όπως η κοινωνία από την οποία προκύπτει και την οποία εκφράζει και υπηρετεί. Οι ομιλητές μιας γλωσσικής κοινότητας δε χρησιμοποιούν σε όλες τις επικοινωνιακές περιστάσεις τους ίδιους γλωσσικούς τρόπους, αλλά πλήθος γλωσσικών ποικιλιών-διαλέκτων (γεωγραφικών και κοινωνικών διαλέκτων). Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται μια διδακτική πρόταση για την αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλότητας στο μάθημα της Λογοτεχνίας, συγκεκριμένα στο ποιητικό έργο του Μανόλη Αναγνωστάκη, σε μαθητές της Α' Λυκείου του Μουσικού Σχολείου Σιάτιστας, με δραστηριότητες που αξιοποιούν τις ψηφιακές τεχνολογίες και προτάσεις της τεχνητής νοημοσύνης. Παράλληλα, αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία και ειδικότερα στο ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη, στο οποίο, αν και κυριαρχεί η δημοτική γλώσσα, εντοπίζονται λόγιες και λαϊκές λέξεις και φράσεις, προκειμένου να πραγματοποιηθούν ρητορικά αποτελέσματα (κυρίως λεκτική ειρωνεία), στοιχείο που τονίζει τη σπουδαιότητα της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία.

Λέξεις-κλειδιά: Γλωσσική ποικιλότητα, Λογοτεχνία, Διδακτική πρόταση, Μανόλης Αναγνωστάκης, Ψηφιακές τεχνολογίες και Τεχνητή νοημοσύνη.

Εισαγωγικές σκέψεις

Η παρούσα εργασία αποτελεί προσπάθεια συνεισφοράς στη διδακτική αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία με τη μορφή σεναρίου διδασκαλίας για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στην Α' Λυκείου. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται μια διδακτική πρόταση για την αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλότητας στο μάθημα της Λογοτεχνίας, ειδικότερα στο ποιητικό έργο του Μανόλη Αναγνωστάκη, σε μαθητές της Α' Λυκείου του Μουσικού Σχολείου Σιάτιστας, με δραστηριότητες που αξιοποιούν ψηφιακές τεχνολογίες και προτάσεις της τεχνητής νοημοσύνης. Παράλληλα, προβάλλεται ο σημαντικός ρόλος της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία και ειδικότερα στο ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη, στο οποίο, αν και κυριαρχεί η δημοτική

γλώσσα, εντοπίζονται λόγιες και μη λόγιες/λαϊκές λέξεις και φράσεις, προκειμένου να πραγματωθούν ρητορικά αποτελέσματα (κυρίως λεκτική ειρωνεία), στοιχείο που αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία.

Ως εκ τούτου διερευνάται και υπογραμμίζεται η σημασία της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία. Για τη διερεύνηση και προβολή της σημασίας της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία στηριχτήκαμε στο σημαντικό ποιητικό έργο του Μανόλη Αναγνωστάκη και συγκεκριμένα στις ποιητικές συλλογές του, στις *Παρενθέσεις*, στον *Στόχο* και στο *ΥΓ*.

1. Η γλωσσική ποικιλότητα

Είναι γνωστό ότι όλα πηγάζουν από την ετερότητα, η οποία αντανακλάται σε κάθε συλλογική πολιτισμική έκφανση μιας κοινωνίας, όπως χαρακτηριστικά γράφουν οι Ντίνας και Ζαρκογιάννη (2009), με ιδιαίτερα χαρακτηριστικό τρόπο αντανάκλασης στη γλώσσα, ως ένα από τα σημαντικά ενοποιητικά στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητας ενός λαού. Συνεπώς, η γλώσσα ως συνδετικός κρίκος μιας κοινότητας, που εξασφαλίζει την επικοινωνία των μελών της και διασφαλίζει την ομαλή λειτουργία της, αντικατοπτρίζει κάθε πτυχή της και φέρει τα χαρακτηριστικά της.

Πολλές και διαφορετικές οι κοινότητες, πολλά και διαφορετικά τα χαρακτηριστικά στη γλώσσα. Επομένως, σύμφωνα με τον Ντίνα (2013), η γλώσσα είναι πολύμορφη, σύνθετη και δαιδαλώδης και χαρακτηρίζεται από ανομοιογένεια, καθώς η κοινωνία είναι πολύμορφη και πολύπλοκη.

Κάθε γλωσσική πραγμάτωση ποικίλλει ανάλογα με τον ομιλητή/χρήστη ή τη χρήση/ το περιεχόμενο (Ντίνας, 2013). Είναι υπαρκτά δύο σύνολα γλωσσικών ποικιλιών, αφενός σύμφωνα με τον *χρήστη* και αφετέρου σύμφωνα με τη *χρήση των γλωσσικών ποικιλιών*, κατά τον λειτουργικό γλωσσολόγο Μ.Α.Κ. Halliday (Γούτσος, 2012). Οι *ποικιλίες* κατά τον *χρήστη* είναι δύο κατηγοριών. Στην πρώτη εμπεριέχονται οι *γεωγραφικές ή διαλεκτικές* (οριζόντια κατάταξη), όπου ανήκουν τα τοπικά ιδιώματα, ποικιλίες που χρησιμοποιούνται σε μικρότερη γεωγραφική έκταση και παρουσιάζουν μικρότερο αριθμό αποκλίσεων από την κοινή γλώσσα σε σχέση με κάποια διάλεκτο, και οι *διάλεκτοι*, που μιλούνται σε μεγαλύτερη γεωγραφική έκταση και παρουσιάζουν περισσότερες διαφοροποιήσεις από την επίσημη γλώσσα.

Στη δεύτερη κατηγορία γλωσσικών ποικιλιών ανήκουν οι *κοινωνικές διάλεκτοι ή κοινωνιόλεκτοι* (κάθετη κατάταξη), που αντικατοπτρίζουν την ταξική διαστρωμάτωση των κοινωνιών. Ειδικότερα, παρουσιάζουν χαρακτηριστικά της κοινωνικής ταυτότητας του χρήστη, την ηλικία του, το επαγγελματικό του περιβάλλον, το φύλο του (ανδρική - γυναικεία γλώσσα), το μορφωτικό του υπόβαθρο, το θρήσκευμά του και άλλα συναφή. Η Τζακώστα (2020) υπογραμμίζει ότι είναι πολύ σημαντικό και ωφέλιμο να αξιοποιούνται δημιουργικά οι γλωσσικές ποικιλίες στη γλωσσική διδασκαλία.

Οι ποικιλίες που διακρίνονται σύμφωνα με τη χρήση είναι κατά τον Halliday (Ντίνας, 2013):

- α) *οι ποικιλίες τρόπου/μέσου*: ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο πραγματώνεται η γλώσσα μέσα από έναν δίαυλο (προφορικός, γραπτός, ηλεκτρονικός, υβριδικός λόγος),
- β) *οι ποικιλίες τόνου/ύφους*: οι συστηματικές διακρίσεις ανάλογα με τις κοινωνικές σχέσεις των συνομιλητών και τις στάσεις τους σε σχέση με το αντικείμενο του λόγου

τους, (οικείος, επίσημος, καθημερινός, απρόσωπος λόγος, καθομιλουμένη γλώσσα, απομακρυσμένο ύφος κ.λπ.) και

- γ) *οι ποικιλίες πεδίου*: οι συστημ(α)τικές διακρίσεις ανάλογα με τον σκοπό του λόγου ή τη θεματική περιοχή (π.χ. γλώσσα της διοίκησης, του δικαίου, της φιλοσοφίας, δημοσιογραφικός, τεχνικός, επιστημονικός λόγος, λογοτεχνία κ.λπ.).

Οι διαφορές στον λόγο δυο ομιλητών αφορούν συνήθως τη φωνητική, τη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο και συμβάλλουν, ώστε να αντιληφθούμε τα χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν, όπως τη διαφορετική γεωγραφική αλλά και κοινωνική προέλευσή τους. Η ταυτότητα του συνομιλητή, το πλαίσιο της συζήτησης, ο δίαυλος ή ο λόγος της επικοινωνίας είναι παράγοντες που διαμορφώνουν τις γλωσσικές παραγωγές μας, ορίζοντας διαφορετικά επίπεδα γλώσσας ή επίπεδα ύφους (Andersson & Trudgill, 1990, Κακριδή & Χειλά, 1996 & Πετρούνιας, 1984): επίσημο, ανεπίσημο, οικείο, φιλικό, λογοτεχνικό, λόγιο, λαϊκό, χυδαίο κ.λπ.

Οι Γαβριηλίδου, Μητσιάκη και Φλιάτουρας (2021) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη κοινή νεοελληνική γλώσσα ανήκει στην υφολογική και κοινωνική ποικιλία και αφορά τις αρχαιοπρεπείς επιβιώσεις προγενέστερων φάσεων της ελληνικής γλώσσας κυρίως στο *επίσημο/υψηλό* επίπεδο και στον γραπτό λόγο (π.χ. *οίκος, θύρα, εκ γενετής, εκ των (ων) ουκ άνευ, παν-, πτωχός* κ.λπ.). Τα κριτήρια καθορισμού του είναι το *χρηστικό* με την έννοια της επιλογής σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας και το *ετυμολογικό* με την έννοια της απολιθωματικότητας (αρχαιοπρέπεια, γραμματική απόκλιση). Παρατηρείται διαβάθμιση στη λογιότητα και ανταγωνισμός μεταξύ των λόγιων και μη λόγιων στοιχείων με ενδιαμέση ζώνη την ουδέτερη νόρμα. Στο άκρο της μη λόγιας ζώνης εντάσσεται το λαϊκό επίπεδο. Για παράδειγμα, ο *οίκος* ανήκει στη λόγια ζώνη, το *σπίτι* στη νόρμα και το *τσαρδί* στη μη λόγια/λαϊκή ζώνη. Ανάμεσά τους στο συνεχές μπορεί να βρει κανείς και άλλους ανταγωνιστές, όπως *οικία, κατοικία, κονάκι*.

+ λόγιο	νόρμα	– λόγιο
---------	-------	---------

1.Συνεχές λογιότητας στην ΚΝΕ από τους Αναστασιάδη – Συμεωνίδη και Φλιάτουρα (2019)

2. Η γλωσσική ποικιλότητα και η λογοτεχνία¹

Στον χώρο της λογοτεχνίας εντοπίζουμε “*μία ειδικότερη, καθαρώς και εξατομικευμένη μορφή ομιλίας, την ιδιόλεκτο του λογοτέχνη. Εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα ύφος εν στενότερα έννοια, το «κατ’ εξοχήν» ή «έντεχνο» ή «λογοτεχνικό» ύφος («literarischer Stil»)*” (Μπαμπινιώτης, 1998). Δεν πρόκειται για το ύφος του λογοτέχνη στην καθημερινή του επικοινωνία, αλλά για ένα ιδιαίτερο ύφος, το ύφος της λογοτεχνικής του επικοινωνίας. Ο λογοτέχνης εκφράζει τα μηνύματά του μέσα από την ποίηση ή τη λογοτεχνία, αφού πραγματώσει τον λόγο, προφορικά ή κυρίως γραπτά, χρησιμοποιώντας όχι το καθημερινό ύφος της ομιλίας του αλλά το ιδιαίτερο, έντεχνο, λογοτεχνικό ύφος. Η γλωσσολογική προσέγγιση του λογοτεχνικού ύφους, σύμφωνα με τη Δημητρούλια (2015), είναι πολύ

¹ Βλ. Μαυροφυλλίδου, Κ.Γ. (2017). *Η αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλίας στη λογοτεχνία: Η περίπτωση του Μανόλη Αναγνωστάκη* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας]. Dspace. <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/667?show=full>

σημαντική, γιατί μέσω αυτής εντοπίζεται τόσο το ιδιόλεκτο των προσώπων όσο και του ίδιου του συγγραφέα, αφού ενυπάρχουν συνειδητά και ασυνείδητα διαλεκτικά, κοινωνιολεκτικά και άλλα στοιχεία στις γενικές επιλογές του.

Το λογοτεχνικό ύφος διαφοροποιείται από την ομιλία, από το ύφος της καθημερινότητας του λογοτέχνη, από την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης ποιητικής γραμματικής, από τη βαρύτητα που δίνει ο λογοτέχνης στη μορφή της γλωσσικής έκφρασης του λογοτεχνικού έργου, από την αξιοποίηση της βιωματικής ή συγκινησιακής πλευράς της γλώσσας σε βάρος της λογικής της πλευράς καθώς και από την προθετικότητα του λογοτέχνη. Παρουσιάζει ωστόσο και ομοιότητα το λογοτεχνικό ύφος σε συνάρτηση με την ομιλία ως προς την επιλογή ορισμένων δομικών σχημάτων που γίνεται συνειδητά και με ορισμένη συχνότητα. Το λογοτεχνικό ύφος επομένως *“είναι η συνειδητή επιλογή ορισμένων επαναλαμβανόμενων, κατά κανόνα, δομικών σχημάτων, που απαρτίζουν ένα ιδιαίτερο γλωσσικό σύστημα, μια «ποιητική γραμματική».* Το σύστημα αυτό χαρακτηρίζεται κυρίως από έμφαση στη μορφή (έναντι του περιεχομένου) και στη συγκινησιακή / βιωματική πλευρά της γλώσσας (αντί στη λογική της έκφανση). Η όλη οργάνωση του ύφους υπηρετεί συγκεκριμένες προθέσεις” (Μπαμπινιώτης, 1991).

Ο λογοτέχνης ακολουθεί μια διαδικασία αναζήτησης της κατάλληλης γλωσσικής μορφής, είτε λέξης, είτε πρότασης, είτε οποιασδήποτε άλλης γλωσσικής δομής, από την πολυδιάστατη γλωσσική παρακαταθήκη του, με σκοπό την επιλογή και εύρεση της πιο εύστοχης, αυτής που θα συμβαδίζει κατά το πλείστον με το εκάστοτε συγκεκριμένο περιεχόμενό του. Η επιλογή των κατάλληλων μορφοσυντακτικών και λεξιλογικών δομών για την ενσάρκωση συγκεκριμένων λειτουργιών και την πραγμάτωση επικοινωνιακών προθέσεων, αλλά και η επιλογή των γλωσσικών τύπων που πλαισιώνουν μια συγκεκριμένη επικοινωνιακή περίσταση και γενικότερα το είδος λόγου που αξιοποιείται συναπαρτίζουν την επικοινωνιακή ικανότητα (communicative competence) του λογοτέχνη. Η επικοινωνιακή ικανότητα του λογοτέχνη μαζί με την άλλη διάσταση της γλωσσικής ικανότητας, την κειμενική ικανότητα (textual competence), τη δυνατότητα παραγωγής ενός κειμένου με συνοχή και συνεκτικότητα καθώς και τις κατάλληλες γλωσσικές επιλογές του (Hedge, 2000) καθιστούν το έργο του περισσότερο αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής και λιγότερο λογικής διεργασίας.

Ο λογοτέχνης έχει τη δυνατότητα παραβίασης των γραμματικοσυντακτικών κανονισμών. Το λογοτέχνημά του είναι προϊόν ελεύθερης συνειρμικής περιδιάβασης στις γλωσσικές δομές. Χαρακτηρίζεται ως ελεύθερο δημιούργημα, για αυτό και η λογοτεχνική γλωσσική δημιουργικότητα δεν οριοθετείται. Στο πλαίσιο αυτής της ελευθερίας εντάσσεται και η υπέρβαση από τον λογοτέχνη των κανόνων ως προς τη δημιουργία λέξεων καθώς και η χρήση είτε λόγιων είτε λαϊκών γλωσσικών μορφών ή και η χρήση διαλεκτικών στοιχείων και ιδιωματισμών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα (πλουραλιστικής γλωσσικής ποικιλίας) αποτελεί η γλώσσα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, η οποία προβάλλει την κοινή λαϊκή γλώσσα, εμπλουτισμένη με ιδιωματισμούς από τη γενέθλια Σκιάθο του, αλλά και με στοιχεία από τη λόγια γλώσσα, επηρεασμένη από τη γλώσσα των ύμνων και της εκκλησίας (Πολίτης, 2001). Αντίθετα, η γλώσσα του Μανόλη Αναγνωστάκη, το ποιητικό έργο του οποίου αξιοποιήσαμε, παρουσιάζει ως κυρίαρχη τη δημοτική γλώσσα, με περιορισμένη την εμφάνιση περιορισμένων λόγιων και λαϊκών λέξεων και φράσεων.

Είναι βέβαιο ότι ο λεξιλογικός και εκφραστικός πλούτος των διαλέκτων και ιδιωμάτων μιας γλώσσας είναι το κύριο χαρακτηριστικό τους, το οποίο προσθέτει ρεαλισμό, παραστατικότητα, ζωντάνια στον λόγο, και το στοιχείο εκείνο που ώθησε πολλούς Νεοέλληνες λογοτέχνες, όπως τον Καζαντζάκη, τον Παπαδιαμάντη, τον Παλαμά, τον Σολωμό, τον Καβάφη, τον Σεφέρη

κ.ά., να χρησιμοποιήσουν διαλεκτικά και ιδιωματικά στοιχεία στον λόγο τους και να τα εντάξουν δημιουργικά μέσα στα έργα τους.

3. Μανόλης Αναγνωστάκης (1925-2005)

3.1. Ο Μανόλης Αναγνωστάκης και το έργο του

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης,² ποιητής που ανήκει στην πρώτη φάση της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς (1945-60/67), με καταγωγή από την Κρήτη, το Ρέθυμνο και συγκεκριμένα από το χωριό Ρούστικα, γεννήθηκε το 1925 στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Ιατρική στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και ειδικεύθηκε ως ακτινολόγος στη Βιέννη. Το επάγγελμα του ακτινολόγου άρχισε να το ασκεί πρώτα στη Θεσσαλονίκη και από τα τέλη του 1978 στην Αθήνα. Ήταν ένας από τους πολιτικούς και κοινωνικούς ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς³ και πραγματοποίησε την πρώτη επίσημη εμφάνισή του στον χώρο των ελληνικών γραμμάτων, αφού είχε πρωτοεμφανιστεί στον χώρο της λογοτεχνίας από το περιοδικό *Περαϊκά Γράμματα* (1942) και το *Ξεκίνημα* (1944), δημοσιεύοντας το 1945 την πρώτη του ποιητική συλλογή *Εποχές* (20 ποιήματα που γράφτηκαν από το 1941-1944).

Στη συνέχεια, εκδίδει το 1948 τη δεύτερη ποιητική συλλογή του *Εποχές 2* (8 ποιήματα που γράφτηκαν από το 1946-1948, κατά τη διάρκεια προφυλάκισης του ποιητή) και το 1951 την τρίτη ποιητική συλλογή του *Εποχές 3* (12 ποιήματα, γραμμένα από το 1949-1951). Παράλληλα με τις *Εποχές 2*, το 1948 μεταφράζει και έπειτα εκδίδει μαζί με τον Κλείτο Κύρου το έργο *Δύο Ωδές του Λόρκα* (Ωδή στον Σαλβαντόρ Νταλί, Ωδή στον Γουόλτ Γουίτμαν).

Ο Αναγνωστάκης συνεχίζει και εκδίδει το 1954 την ποιητική συλλογή *Η Συνέχεια* (10 ποιήματα, γραμμένα από το 1953-1954), το 1956 τη *Συνέχεια 2* (5 ποιήματα, γραμμένα το 1955) και παράλληλα τις *Παρενθέσεις* (μικρή συλλογή 5 ποιημάτων, γραμμένα από το 1948-1949) και το 1962 τη *Συνέχεια 3* (19 ποιήματα). Ο Λίνος Πολίτης (2001) σημειώνει ότι η ύπαρξη του κοινού τίτλου στις ποιητικές συλλογές *Εποχές* και στις *Οι Συνέχειες* υποδηλώνουν και την ενιαία θεματική τους ενότητα.

Έπειτα, ο Αναγνωστάκης σιώπησε ποιητικά ως το 1970, οπότε δημοσιεύει την ποιητική συλλογή *Ο Στόχος* (13 ποιήματα, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων πρωτοδημοσιεύτηκε στη συλλογική έκδοση *Δεκαοχτώ κείμενα* τον Ιούλιο του 1970). Μια από τις τελευταίες ποιητικές νότες που θα δώσει ο ποιητής θα είναι το 1979 με Το περιθώριο '68-'69 και το 1983 με το *ΥΓ*. Τρία χρόνια πριν το *ΥΓ*, εξέδωσε μία συλλογή με τραγούδια προσχολικής και σχολικής ηλικίας με τίτλο *Παιδική Μούσα* (1980) ως Μανούσος Φάσσης και τρία χρόνια αργότερα από το *ΥΓ*, τον *Κατήφορο* (1986) πάλι ως Μανούσος Φάσσης. Το τελευταίο εκδοτικό εγχείρημα του ποιητή είναι μια προσωπική ποιητική ανθολογία με

² Στην παρούσα μελέτη και επισήμανση του συγγραφικού με σημαντικά βιογραφικά στοιχεία έργου του Μανόλη Αναγνωστάκη βασική πηγή αποτέλεσε το βιογραφικό και βιβλιογραφικό σημείωμα του Μανόλη Αναγνωστάκη, υπό την επιμέλεια του Αλέξανδρου Αργυρίου, στον έκτο τόμο του συλλογικού έργου *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία-γραμματολογία. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά*, των εκδόσεων Σοκόλη (1982), αλλά και Η ποιητική του Μανόλη Αναγνωστάκη του πανεπιστημιακού Μιχάλη Μπακογιάννη στο εκπαιδευτικό υλικό Ποιητές της Θεσσαλονίκης. Μανόλης Αναγνωστάκης (1925-2005). Μεταπολεμική ποίηση (2014).

³ Στην πρώτη μεταπολεμική γενιά ανήκουν οι ποιητές που γεννήθηκαν από το 1918-1928.

ποιητές «χαμηλής φωνής», *Η χαμηλή φωνή: Τα λυρικά μιας περασμένης εποχής στους παλιούς ρυθμούς* (1990).

Σημαντική θέση στο έργο του κατέχουν και τα κριτικά και δοκιμιακού χαρακτήρα κείμενά του. Συγκεκριμένα, το *Υπέρ και κατά* (1965), *Αντιδογματικά: Άρθρα και σημειώματα* (1946-1977) (1978), *Τα Συμπληρωματικά (σημειώσεις κριτικής)* (1985) και *Ο ποιητής Μανούσος Φάσσης. Η ζωή και το έργο του. Μία πρώτη απόπειρα κριτικής προσέγγισης* (1987), δοκιμιακό σχέδιασμα του Αναγνωστάκη, το προσωπείο του, το «alter ego» του, μία απόδειξη ότι αντιστάθηκε στην ορμητική σοβαρότητα της ποιητικής μονομανίας (βλ. Ζερβό, 1993).

Το ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη θεωρείται ότι αντανακλά, καλύτερα από κάθε άλλον, σύμφωνα με τον Βαγενά (1994), τα δρώμενα μιας συγκεκριμένης περιοχής, της Κατοχής και της περιόδου μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο. Χαρακτηρίζεται ως ο πιο αντιπροσωπευτικός ποιητής της ομάδας των μεταπολεμικών ποιητών που διακρίνονται για τη γραφή της λεγόμενης πολιτικής ή κοινωνικής ποίησης, ποίησης που επιδιώκει να παρουσιάσει την ανελέητη πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί από την αντίσταση, τη φυλάκιση, την εξορία, τη χαμένη ανταγωνιστικότητα και το αδιέξοδο, με απέριττο και απερίτεχνο τρόπο.

3.2. Η γλώσσα του Μανόλη Αναγνωστάκη και η γλωσσική ποικιλία στο έργο του

3.2.1. Η γλώσσα του Μανόλη Αναγνωστάκη

Η πρώτη μεταπολεμική γενιά, στην οποία ανήκει και ο Αναγνωστάκης, γνωρίζει αρκετά καλά την καθαρεύουσα, αρκετά αρχαία ελληνικά και ελάχιστα λατινικά και αναφορικά με τη δημοτική κυριαρχούσε στη λογοτεχνία. Παράλληλα, απέχει από τη γλώσσα του πρώτου υπερρεαλισμού και τη συνειδητή χρήση της καθαρεύουσας. Υπάρχουν και οι ειδικότερες επιλογές, που διακρίνουν την ποιητική γραμματική του κάθε ποιητή της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, για παράδειγμα ο Αναγνωστάκης κατέφευγε στη χρήση της καθαρεύουσας, ως έκφραση λοιδορίας προσώπων και καταστάσεων, ιδιαίτερα της εποχής του.

Για τη γλώσσα του Αναγνωστάκη ο ποιητής και πανεπιστημιακός Μίμης Σουλιώτης (1974) επισημαίνει την εντατικοποιημένη οικειότητα της δημοτικής γλώσσας με αφορμή τις λέξεις και φράσεις: «παραρίξαμε..., τα 'πα και τα ξανάπαν...» των ποιημάτων του If:

(Φτάνει. Μ' αυτά δε γράφονται τα ποιήματα. Μην επιμένεις.

Άλλον αέρα θέλουν για ν' αρέσουν, άλλη «μετουσίωση».

Το παραρίξαμε στη θεματογραφία).

(Αναγνωστάκης 1986)

και του Αισθηματικού διηγήματος:

(Επιμένω να διηγούμαι και μάλιστα πολύ ωμά, πράγματα που τα ξέρετε όλοι

Που τα 'πα και τα ξανάπαν κι άλλοι πιο πριν πολύ καλύτερα από μένα

Πράγματα ανιαρά, που δεν κινούν πια διόλου το ενδιαφέρον σας

Όπως η δολοφονία της Σάρον Τέιτ π.χ. ή οι γάμοι της Τζάκυ ή το ψυγείο «Κελβινέιτορ»)

(Αναγνωστάκης 1986)

3.2.2. Η γλωσσική ποικιλία στο έργο του Μανόλη Αναγνωστάκη

Η γλωσσική ποικιλία εντοπίζεται και στο ποιητικό έργο του Μανόλη Αναγνωστάκη και απαντά περισσότερο στην ποιητική του συλλογή *Στόχος* (1971), όπου συνδυάζεται αρμονικά ανόμοιο γλωσσικά υλικό και περισσότερο η δημοτική με λόγιους τύπους, οι οποίοι αποτελούν μέσο έκφρασης ειρωνείας, πχ. *εν γένει, του πάσχοντος* (από το ποίημα *Νέοι της Σιδώνος*, 1970, Αναγνωστάκης, 1986). Παράλληλα, εντοπίζεται και συνδυασμός λόγιων και λαϊκών τύπων για έντονο σαρκασμό. Διάσπαρτα και στις υπόλοιπες ποιητικές συλλογές του, για να προσδώσει ζωντάνια, παραστατικότητα, αμεσότητα, αλλά και προσωπικό και εξομολογητικό τόνο, χρησιμοποιεί λόγιους και λαϊκούς τύπους, καθώς ο συγγραφέας εκφράζει προσωπικές εκτιμήσεις, εμπειρίες και απόψεις. Δημιουργείται η αίσθηση, η οποία αποτελεί και πραγματικότητα, της συμμετοχής του ποιητή σε όλα τα δρώμενα που περιγράφει με τον ποιητικό του λόγο. Το ποιητικό του ύφος, με τον τρόπο αυτό, γίνεται πιο οικείο για τον αναγνώστη.

4. Το διδακτικό σενάριο

4.1. Εισαγωγικές σκέψεις

Σύμφωνα με τον Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στην Α' Λυκείου επιδιώκεται να εφοδιαστούν οι μαθητές όχι μόνο με γλωσσικές και λογοτεχνικές αλλά και με κοινωνικές/κριτικές δεξιότητες. Συγκεκριμένα, με το παρόν διδακτικό σενάριο στο μάθημα *Νεοελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία* επιδιώκεται η κατάκτηση βασικών στοιχείων για τις διαχρονικές και συγχρονικές ποικιλίες της ελληνικής, η μακροχρόνια πορεία της ελληνικής γλώσσας όσο και η σύγχρονη πρόσληψη και παραγωγή της, που διαμορφώνει ταυτότητες και εγγράφει πολιτισμικές πρακτικές, όπως υπογραμμίζεται στη «Γλωσσική επίγνωση», σε μία από τις τέσσερις διαστάσεις στις οποίες είναι οργανωμένοι οι ειδικοί σκοποί του Προγράμματος Σπουδών του Λυκείου (Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, 24/03/2023).

Στην προκειμένη περίπτωση το εγχείρημα της αναζήτησης γλωσσικών στοιχείων, λόγιων και λαϊκών λέξεων και φράσεων, καθίσταται εποικοδομητικό, καθώς εμπλουτίζει και ενισχύει τους στόχους του Προγράμματος Σπουδών και ειδικότερα του θεματικού του πεδίου «Η ελληνική και οι ποικιλίες της», πυρήνας του οποίου είναι η δραστηριοκεντρική ανάδειξη των γεωγραφικών, κοινωνικών, διαχρονικών και άλλων ποικιλιών της ελληνικής. Αυτό εξασφαλίζεται μέσα από την έρευνα γλωσσικού και ποικίλης φύσεως υλικού, με το οποίο έρχονται σε επαφή οι μαθητές, το ερευνούν, το αποτιμούν και εξάγουν τα δικά τους συμπεράσματα, αφομοιώνοντας έτσι ενεργητικά τη γνώση χωρίς μόνο την απομνημόνευση και την αναπαραγωγή των σχολικών εγχειριδίων. Από την άλλη πλευρά, για να πραγματοποιηθεί κάτι τέτοιο, ο εκπαιδευτικός ελεύθερος από το σχολικό βιβλίο, συλλέγει το υπό έρευνα υλικό που κρίνει ότι θα βοηθήσει τον ίδιο, αλλά και τους μαθητές του να προσεγγίσουν τη νέα ύλη.

4.2. Τίτλος: «Το λόγιο ή μη λόγιο/λαϊκό στοιχείο στο ποιητικό έργο του Μανόλη Αναγνωστάκη»

- ❖ **Μάθημα:** Νεοελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία Γενικού Λυκείου
- ❖ **Διδακτικό αντικείμενο - ενότητα:** Έκφραση – Έκθεση Α' Λυκείου, «Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες, Κοινωνικό και υφολογικό επίπεδο».
- ❖ **Σχολείο:** Μουσικό Σχολείο Σιάτιστας «Κωνσταντίνος και Ελένη Παπανικολάου»
- ❖ **Τάξη:** Α' Λυκείου, 12 μαθητές, 3 τετραμελείς ομάδες
- ❖ **Χρονική διάρκεια:** 6 διδακτικές ώρες
- ❖ **Διαθεματική αξιοποίηση:** Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γυμνασίου – Λυκείου και Πληροφορική
- ❖ **Υλικοτεχνική υποδομή:** διαδραστικός πίνακας, εργαστήριο πληροφορικής, ηχεία, ακουστικά, προβολέας (δε χρησιμοποιούνται όλα ταυτόχρονα).
- ❖ **Προϋποθέσεις υλοποίησης:**
 - Εγκατάσταση ή επιβεβαίωση ύπαρξης των προγραμμάτων περιήγησης, Safari, Google Chrome και του Windows Media Player στους υπολογιστές του εργαστηρίου πληροφορικής. Επίσης, αποθήκευση σε συγκεκριμένο φάκελο των ποιημάτων του Αναγνωστάκη και όλων των φύλλων εργασίας, ώστε να διανεμηθούν ηλεκτρονικά στους μαθητές.
 - Στοιχειώδης εξοικείωση των μαθητών με περιήγηση στο διαδίκτυο, αλλά και με το ChatGPT (εφαρμογή τεχνητής νοημοσύνης, γλωσσικό μοντέλο διαλόγου και παροχής πληροφοριών), αφού προηγηθεί απόκτηση λογαριασμού χρήστη για όλους τους μαθητές.

4.3. Γενικός σκοπός

Ο γενικός σκοπός του σεναρίου είναι να ενισχυθεί η θετική στάση απέναντι στο σχολείο αναφορικά με την καλλιέργεια της ανεκτικότητας απέναντι στη γλωσσική διαφορετικότητα στη λογοτεχνία.

4.4. Διδακτικοί στόχοι

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών «Η ελληνική και οι ποικιλίες της» του Λυκείου (Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, 24/03/2023) οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να κατανοήσουν ότι η γλωσσική ποικιλότητα αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό των γλωσσών, συνεπώς και της ελληνικής. Με άλλα λόγια να συνειδητοποιήσουν πως η γλωσσική ποικιλότητα εντός της ίδιας γλώσσας εντάσσεται στη γλωσσική διδασκαλία (η οποία πλαισιώνει και τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία).
- Να μπορούν να την ερμηνεύουν (ιστορικά και κοινωνικά).
- Να μπορούν να τη διαχειρίζονται ανάλογα με τις απαιτήσεις της επικοινωνιακής περίπτωσης και να κατανοούν ότι συχνά αυτή συνδέεται με τη γλωσσική εμπειρία και την ταυτότητα/ τις ταυτότητες των ομιλητών.

- Να διαμορφώνουν ανεκτικότερη στάση απέναντι στη διαφορετικότητα, ώστε να δημιουργείται οικείο και ήρεμο περιβάλλον.
- Να περιορίζονται οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα στη διαφορετικότητα.
- Να βελτιώνεται η αυτοεκτίμηση και να δημιουργείται θετική στάση απέναντι στο σχολείο.
- Να έρθουν σε επαφή με τις τεχνικές ενσωμάτωσης της γλωσσικής ποικιλότητας στη διδασκαλία της Λογοτεχνίας μέσω του παρόντος παραδείγματος της αξιοποίησης του ποιητικού έργου του Αναγνωστάκη.

Σύμφωνα με τα παραπάνω είναι βέβαιο ότι η υιοθέτηση εναλλακτικών τρόπων γλωσσικής διδασκαλίας είναι δυνατό να προάγει από τη μια τη δημιουργία στάσεων ουσιαστικού σεβασμού έναντι της γλωσσικής-πολιτισμικής διαφορετικότητας και από την άλλη την ανάπτυξη ενός νέου «ήθους επικοινωνίας».

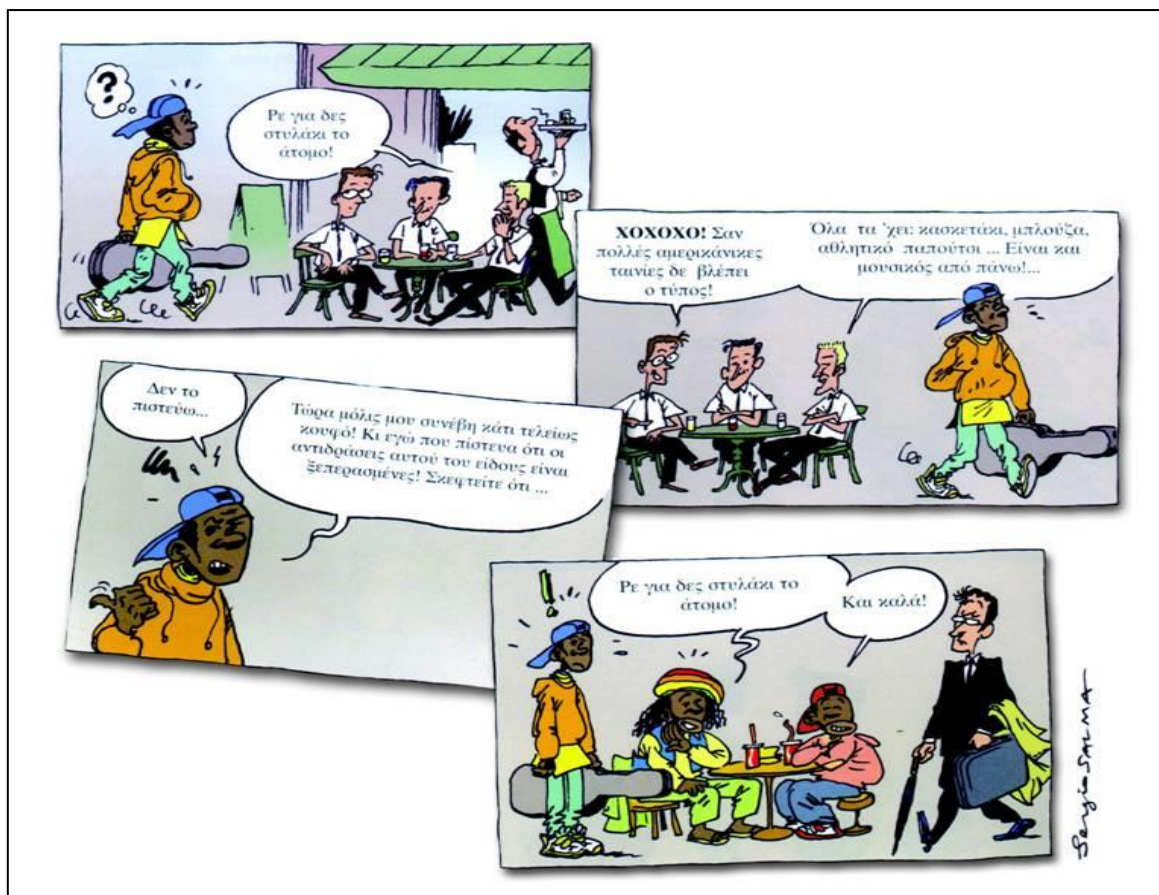
Καθ' όλη τη διάρκεια της εφαρμογής του σεναρίου υλοποιήθηκαν διδακτικές δραστηριότητες, με τις οποίες οι μαθητές προσέγγισαν το ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη και μπορούν να προσαρμοστούν σε κάθε περίπτωση γλωσσικής μελέτης και διαφοροποίησης ποιητικών και πεζών έργων λογοτεχνών.

4.5. Αναλυτική περιγραφή

Το σενάριο αναπτύσσεται ερευνητικά-ομαδοσυνεργατικά και εκτείνεται σε έξι διδακτικές ώρες.

Βήμα 1^ο: Αφόρμηση (1^η διδακτική ώρα)

Ως αφόρμηση αποτέλεσαν τα κείμενα της ενότητας *Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες, Κοινωνικό και υφολογικό επίπεδο* (Τσολάκης, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα & Τάνης, 2011). Αφού πρώτα μελέτησαν οι μαθητές το σκίτσο στην υποενότητα *Γλώσσα και περίσταση*, έπειτα εστίασαν στο σημείο που αναγράφεται το χωρίο: «Μιλούμε με διαφορετικό τρόπο, σε διαφορετικό τόπο, σε διαφορετικό χρόνο, με διαφορετικούς ανθρώπους, για διαφορετικά πράγματα. Όλα εξαρτώνται από τις καταστάσεις στις οποίες βρισκόμαστε» (Τσολάκης, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα & Τάνης, 2011).

2. Γλώσσα και περίσταση από τους Τσολάκη, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα & Τάνη (2011)

Έπειτα, για να αντιληφθούν οι μαθητές το προαναφερθέν, ακολούθησε η ανάγνωση δυο επιστολών του σχολικού εγχειριδίου (Τσολάκης, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα & Τάνης, 2011) με έμφαση στη σύγκριση του ύφους του ομιλητή.

1^η Επιστολή:

Αθήνα, 13 Σεπτέμβρη 1913

Φίλε κύριε Πάλλη,

Έστειλα τη «Γλώσσα και Ζωή» στο Σπύρο Δεσποτόπουλο στο Αίγιο. Έλαβα και το γράμμα σας για το ζήτημα του Νουμά. Εξακολουθώ να νομίζω πως αν και όσο δεν μπορούμε να βγάλουμε άλλη δημοτική εφημερίδα που να έχει και πολιτικά και κοινωνικά άρθρα, για να συνηθίζουν οι νέοι να στρώνουν τη δημοτική και γι' αυτή τη χρήση, θα έπρεπε να βγαίνει ο Νουμάς. Αν έχετε σκοπό να βγάλετε άλλη εφημερίδα τέτοια, τότε δεν έχω τίποτε να πω.

Είδα το γιο σας εδώ, είναι καλά και ήταν ευχαριστημένος με το ταξίδι του στη Μακεδονία. Έμαθα πως θα μας έρθετε και σεις σε λίγο και χάρηκα, γιατί την περασμένη φορά δε σας είδα.

Πολύ φιλικά,
Των Δραγούμης

2η Επιστολή

Αγαπητέ μου Πέτρο,

Επειδή πρόκειται να μελετήσουμε και να συντάξουμε ένα αναγνωστικό για μικρά παιδιά Ελληνόπουλα, σε παρακαλώ να μας πεις και συ τη γνώμη σου σαν τι αναγνώσματα έχεις στο νου σου πως χρειάζονται τώρα για τα Ελληνόπουλα, και αν έχεις τίποτε έτοιμο στείλε μάζ το.

Το γράμμα σου το έλαβα τώρα και κάμποσο καιρό, μα δε σημαίνει που δε σ' απάντησα. Είμαι πάντα φίλος σου, πάντα σε συλλογίζομαι και σ' αγαπώ. Λυπούμαι μονάχα που δεν είσαι εδώ να βοηθήσεις το αδερφάτο μας που όλο και συγυρίζεται, για να δουλεύει όλο και καλύτερα.

Πες την Αλεξάνδρα πως τη φιλώ και θέλω να γίνει μέλος του αδερφάτου. Διάβασα την κριτική σου για το «Δωδεκάλογο του Γύφτου», είναι καλή και μ' άρεσε· πολλά από κείνα που λες εκεί τα είχα σημειώσει κι εγώ, μάλιστα εκείνο που λες για την υπερβολική θέση που δίνει της επιστήμης ο Παλαμάς στο ποίημά του.

Γεια σου φίλε,
Ιων
Πόλη, 30 Σεπτεμβρίου 1907

3. Γλώσσα και περίσταση από τους Τσολάκη, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα & Τάνη, (2011)

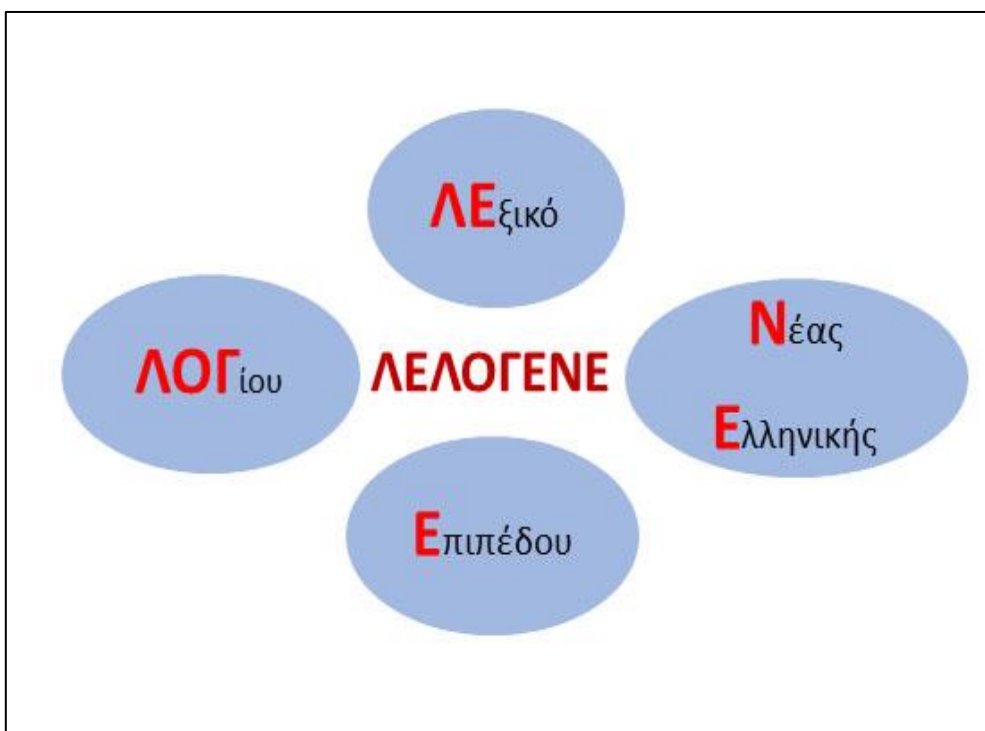
Βήμα 2^ο: Συμπεράσματα από τη σύγκριση των δύο επιστολών (2^η διδακτική ώρα)

Οι μαθητές κατέληξαν ότι χρησιμοποιείται διαφορετικό ύφος από τον εκάστοτε ομιλητή ανάλογα με την επικοινωνιακή περίσταση που βιώνει. Συνεπώς, μια φράση ενδέχεται να χρησιμοποιηθεί από τον ίδιο τον ομιλητή με διαφορετικό ύφος σύμφωνα με το επικοινωνιακό πλαίσιο, το λεγόμενο καταστασιακό περιβάλλον (context of situation). Απόσταγμα του παραπάνω αποτέλεσε η διαπίστωση ότι, αν και είναι ο ίδιος άνθρωπος, διαφοροποιεί το ύφος του ανάλογα με το επίπεδο των σχέσεων που έχει δημιουργήσει με δύο διαφορετικά πρόσωπα (επίσημο - χρήση πληθυντικού αριθμού, φιλικό - χρήση ενικού αριθμού).

Ακολούθησε σύνδεση με το ιδιαίτερο ύφος του λογοτέχνη, τις προθέσεις του και τα μηνύματά του καθώς και τους γλωσσικούς διαφοροποιημένους μεταξύ τους τρόπους που επιλέγει να τα μεταβιβάσει, εστιάζοντας στον διαχωρισμό των λόγιων και μη λόγιων/λαϊκών λέξεων και φράσεων αντίστοιχα, αναφέροντας την πολύ εύστοχη «γλωσσική ντουλάπα» που επισημαίνει και ο Φλιάτουρας (2022) ότι «η γλωσσική ποικιλία είναι ένα αποθετήριο ετερόκλητων στοιχείων με αναγκαστικό ή προαιρετικό χαρακτήρα, ενδογενών ή δανείων, ουδέτερων ή χρωματισμένων, νεότερων ή παλαιότερων, περισσότερο ή λιγότερο χρήσιμων, ως ένα λίκνο ποικιλίας και ετερογένειας, όπου οι επιμέρους μονάδες συναγωνίζονται μεταξύ τους και

αποτελούν στοιχεία επιλογής ανάλογα με τις περιστάσεις επικοινωνίας, εν γένει τις επίσημες και τις ανεπίσημες».

Μετά τη θεωρητική προσέγγιση για την επιλογή του ύφους και τις επικοινωνιακές περιστάσεις, πραγματοποιήθηκε λεπτομερής αναφορά στη διάκριση των λόγιων και μη λόγιων/λαϊκών λέξεων και φράσεων, προβάλλοντας οπτικοακουστικό υλικό και συγκεκριμένα την τηλεοπτική εκπομπή *Φιλογλωσσία*, στην οποία συμμετείχε η καθηγήτρια Γλωσσολογίας Ζωή Γαβριηλίδου, μέσω της οποίας οι μαθητές ήρθαν σε επαφή με τις λόγιες φράσεις. Έπειτα, προβλήθηκε στον διαδραστικό πίνακα το ειδικό ηλεκτρονικό λεξικό *ΛΕΛΟΓΕΝΕ*⁴ και έμαθαν τον τρόπο χρήσης του. Ακολούθησε η μετάβαση στο ποιητικό έργο του Αναγνωστάκη, αφού προηγήθηκε η αναφορά βιογραφικών στοιχείων του Μανόλη Αναγνωστάκη⁵.

4. ΛΕΛΟΓΕΝΕ, Το λεξικό του λόγιου επιπέδου της νέας ελληνικής, Φλιάτουρας

Βήμα 3^ο: Εκφραστική ανάγνωση ποιημάτων των ποιητικών συλλογών, *Παρενθέσεις, Ο Στόχος, ΥΓ.* (3^η διδακτική ώρα)

Πραγματοποιήθηκε εκφραστική ανάγνωση ποιημάτων από τις ποιητικές συλλογές *Παρενθέσεις* (Άνθρωποι), *Ο Στόχος* (Ποιητική, *Νέοι της Σιδώνος*, 1970), *ΥΓ.*⁶ του Μ. Αναγνωστάκη από τους μαθητές, η οποία ηχογραφήθηκε και έπειτα την ενέταξε η κάθε ομάδα στο προσωπικό της ψηφιακό βιβλίο που δημιουργήσε μετά το πέρας της εργασίας. Στη συνέχεια, αφού αποστάλθηκαν στην ηλεκτρονική τάξη, ο κάθε μαθητής τα διάβασε και μόνος του μέσω της χρήσης οθόνης αφής (tablet), προκειμένου να τα μελετήσει.

⁴ <http://synmorphose.gr/index.php/el/projects-gr/lelogene-menu>

⁵ Βλ. στην παρούσα εργασία, σσ. 6-8.

⁶ Τα ποιήματα παρατίθενται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, σσ. 19-21.

Βήμα 4^ο: Τμηματική γλωσσολογική επεξεργασία των ποιημάτων (4^η διδακτική ώρα)

Ακολούθησε η γλωσσολογική επεξεργασία των υπό μελέτη ποιημάτων, προκειμένου να εντοπίσουν οι μαθητές, στηριζόμενοι στα προγενέστερα στοιχεία για το γλωσσικό ύφος, λέξεις και φράσεις, ασυνήθιστες ως προς τη χρήση από την πλευρά τους. Έπειτα, αναφέρθηκαν τα κυριότερα χαρακτηριστικά από τα βασικά επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης, (της Φωνητικής, της Φωνολογίας, της Μορφολογίας και της Κοινωνιογλωσσολογίας) αλλά και του πεδίου του Λεξιλογίου και έγινε απόπειρα να κατηγοριοποιηθούν οι λόγιες και μη λόγιες/λαϊκές λέξεις και φράσεις σε τρεις κατηγορίες με βάση τα χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν από τη δημοτική· ειδικότερα στις φωνολογικές, μορφολογικές και λεξιλογικές (απαρχαιωμένες λέξεις και λέξεις που κατατάσσονται στο χαμηλό χρηστικό επίπεδο)⁷ και έπειτα να ερμηνευθούν οι προθέσεις του ποιητή από τη χρήση και την αξιοποίησή τους.

Βήμα 5^ο: Ομαδοσυνεργατική εργασία (5^η διδακτική ώρα)

Οι μαθητές χωρίστηκαν σε τρεις τετραμελείς ομάδες, στις οποίες διανεμήθηκαν φύλλα εργασίας⁸, ένα για κάθε ομάδα. Μετά το πέρας της δραστηριότητας οι μαθητές ανακοίνωσαν τις εργασίες τους στην ολομέλεια της τάξης. Ακολούθησε αξιολόγηση της εν λόγω διδακτικής διαδικασίας και καταγράφηκαν τα συμπεράσματα.

Βήμα 6^ο: Αξιοποίηση της ψηφιακής πλατφόρμας της ηλεκτρονικής τάξης (e-class)

(6^η διδακτική ώρα)

Αξιοποιήθηκε η ψηφιακή πλατφόρμα της ηλεκτρονικής τάξης (e-class) του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου⁹ μέσω της χρήσης οθόνης αφής (tablet), για να απαντήσουν οι μαθητές σε ερωτήσεις αυτοαξιολόγησης με αυτόματη διόρθωση και να ελέγξουν το επίπεδο της κατάρκτησης των γνώσεων που αποκόμισαν από την παρούσα διδακτική διαδικασία.

Βήμα 7ο: Ανάθεση στους μαθητές δραστηριοτήτων αξιολόγησης για το σπίτι¹⁰

(7^η διδακτική ώρα)

Προέκταση της διδακτικής προσέγγισης:

Ως προέκταση της διδακτικής προσέγγισης είναι η αξιοποίηση του ChatGPT (εργαλείο με το οποίο επιχειρείται να καλλιεργηθεί ο γραμματισμός μας στην τεχνητή νοημοσύνη)

⁷ Ενδεικτικά στοιχεία των ευρημάτων παρατίθενται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, σσ. 22-24.

⁸ Οι διδακτικές δραστηριότητες του φύλλου εργασίας παρατίθενται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, σσ. 25 -26.

⁹ Οι διδακτικές δραστηριότητες στην ψηφιακή πλατφόρμα της ηλεκτρονικής τάξης (e-class) του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου παρατίθενται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, σ. 27.

¹⁰ Οι δραστηριότητες αξιολόγησης για περαιτέρω μελέτη στο σπίτι παρατίθενται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, σ. 28.

στηριζόμενοι στο *Διδάσκοντας και μαθαίνοντας γλώσσα με το ChatGPT* της Γαβριηλίδου (2024) με περισσότερα ερωτήματα για την εύρεση λόγιων και μη λόγιων/λαϊκών λέξεων, ερωτήματα όπως:

- «Δημιούργησε έναν κατάλογο 10 λόγιων λέξεων και 10 μη λόγιων/λαϊκών λέξεων στη Νέα Ελληνική» και
- «Κάνε ένα κουίζ με λόγιες και μη λόγιες λέξεις/φράσεις».

Αξιολόγηση:

Αφού ολοκληρώθηκε το διδακτικό σενάριο οι μαθητές κατέληξαν στα κάτωθι συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, διαπίστωσαν ότι, παρά τις γλωσσικές ανομοιομορφίες, απόρροια της γλωσσικής ποικιλίας που απαντά στην ποίηση του Αναγνώστη, ο ποιητής κατορθώνει να μεταλαμπαδεύσει με επιτυχία τα μηνύματά του στους αναγνώστες του, αφού συνδυάζει την απλή γλώσσα, σχεδόν πεζολογική δημοτική, με λόγιους και μη λόγιους/λαϊκούς τύπους ανάλογα με το ύφος (ειρωνικό, οικείο και άλλα συναφή) που επιθυμούσε να προσδώσει κάθε φορά στα ποιήματά του. Ειδικότερα, χρησιμοποιούσε συνδυαστικά τη δημοτική με τη λόγια ως αποτελεσματικό μέσο λεκτικής ειρωνείας, που ενίοτε με τη συνδυαστική χρήση λαϊκών τύπων άγγιζε και τον σαρκασμό. Δικαιολογημένα λοιπόν μια τέτοια γλώσσα μάς επιφυλάσσει πολλές εκπλήξεις κατά την ερμηνεία της.

Συνεπώς, στη διαμόρφωση της ποιητικής ηθικής του Αναγνώστη σημαντικό ρόλο επιτέλεσε και η αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλίας με την οποία έδωσε τους νοηματικούς κάθε φορά διαφορετικούς χρωματισμούς στο εκάστοτε ποιητικό του περιβάλλον, με αποτέλεσμα να διαμορφώσει έναν αξιοπρόσεκτο και αξιομνημόνευτο ποιητικό λόγο, αποτέλεσμα που δε θα μπορούσε να προκύψει, αν ο λόγος του ήταν ομοιόμορφος, ομοιότυπος και κοινός. Για αυτό αξίζει να έχουμε βαθιά γνώση της γλώσσας μας, να διακρίνουμε τη δυναμική των νοημάτων της, να την αξιοποιούμε διδακτικά και να τη μεταχειριζόμαστε έντεχνα. Αυτό αποδεικνύει περίτρανα τη σπουδαιότητα της γλώσσας, όχι μόνο ως μέσο επικοινωνίας αλλά και ως βασικό συστατικό στοιχείο του πολιτισμού.

Συμπερασματικά, οι μαθητές μπορούν να διακρίνουν σε ικανοποιητικό βαθμό τη διαφοροποιητική λειτουργία που επιτελεί η χρήση της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία, αποκαλύπτοντας πολλές φορές στοιχεία για την προσωπικότητα και την ταυτότητα των ομιλητών. Τέλος, οι μαθητές εκφράζονται κριτικά ως προς την καταλληλότητα ενός κειμένου με στοιχεία γλωσσικής ποικιλότητας σε σχέση με την κατάσταση επικοινωνίας.

Μέσα διδασκαλίας: σχολικό εγχειρίδιο στην έντυπη και την ψηφιακή του μορφή (διαδραστικό), βιντεοπροβολέας συνδεδεμένος με Η/Υ, οθόνη αφής (tablet), σύνδεση στο διαδίκτυο, παρουσίαση (power point) και βίντεο, πίνακας, μαρκαδόροι, αξιοποίηση της ψηφιακής πλατφόρμας η-τάξη του Π.Σ.Δ. (e-class), φύλλο εργασίας.

Μέθοδοι διδασκαλίας: Κειμενοκεντρική - ερμηνευτική μέθοδος επεξεργασίας του κειμένου, διάλογος (ερωταποκρίσεις), μαθητοκεντρική και ομαδοσυνεργατική μέθοδος, ελάχιστα δασκαλοκεντρική.

Βοηθητικά εργαλεία

Διαδικτυακές τοποθεσίες:

(Οι παρακάτω διαδικτυακές τοποθεσίες προέρχονται από επίσημους φορείς και αποτελούν βοηθητικό εργαλείο για την πραγματοποίηση της διδακτικής διαδικασίας της συγκεκριμένης ενότητας και την εκπόνηση των μαθητικών εργασιών).

e-book: http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2674/Ekfrasi-Ekthesi_A-Lykeiou_html-empl/indexa_2.html

<http://www.greek-language.gr>

https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/tools/liddell-scott/index.html

http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2340/Grammatiki-Archaias_Ellinikis_Gymnasiou-Lykeiou_html-apli/

http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2334/Grammatiki-Neas-Ellinikis-Glossas_A-B-G-Gymnasiou_html-apli/

<https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/index.html>

https://www.youtube.com/watch?v=o9wX_lgiJz8

<https://synmorphose.gr/index.php/el/research-menu-gr/lelogene-menu-gr>

<https://repository.kallipos.gr/handle/11419/8899>

<https://repository.kallipos.gr/get-brochure-pdf?handle=11419/8457&locale=el>

<https://chat.openai.com>

Βιβλιογραφία

Αναγνωστάκης, Μ. (1986). *Τα ποιήματα 1941-1971: Εποχές - Εποχές 2 - Παρενθέσεις - Η Συνέχεια – Η Συνέχεια 2 – Η Συνέχεια 3 – Ο Στόχος* (1^η ανατ.). Στιγμή.

Αναγνωστάκης, Μ. (1992). ΥΓ.. Εκδόσεις Νεφέλη.

Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, Α. & Φλιάτουρας, Α. (2019). *Από τον οίκο στο σπίτι και τανάπαλιν... Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική: Θεωρία, ιστορία, εφαρμογή*. Εκδόσεις Πατάκη.

Andersson, L.G. & Trudgill, P. (1990). *Bad Language*. Basil Blackwell.

- Αργυρίου, Α. (Επιμ.), (1982). *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία. Γραμματολογία. Η πρώτη μεταπολεμική γενιά τ. ΣΤ' (2η έκδ.)*. Εκδόσεις Σοκόλη.
- Βαγενάς, Ν. (1994). Ξαναδιαβάζοντας τον Αναγνωστάκη. Στο Βαγενάς Ν. (Επιμ.), *Η ειρωνική γλώσσα: Κριτικές μελέτες στη νεοελληνική γραμματεία* (σσ.125-132). Στιγμή.
- Γαβριηλίδου, Ζ., Μητσιακή, Μ. & Φλιάτουρας, Α. (2021). *100 Βασικές έννοιες για τη Γλωσσολογία*. Εκδόσεις Gutenberg.
- Γαβριηλίδου, Ζ. (2021, Απρίλιος 2). *Φιλογλωσσία: Μάθημα 4ο, λόγιες φράσεις* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=o9wX_lgiJz8.
- Γαβριηλίδου, Ζ. & Φλιάτουρας, Α. (2022). *Στοιχεία συγχρονικής και διαχρονικής λεξικολογίας και λεξικογραφίας (πανεπιστημιακές σημειώσεις)*. Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις: Κάλλιπος. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/8899>
- Γαβριηλίδου, Ζ. (2024). *Διδάσκοντας και μαθαίνοντας γλώσσα με το ChatGPT*. Εκδόσεις Κριτική.
- Γούτσος, Δ. (2012). *Γλώσσα, Κείμενο, Ποικιλία, Σύστημα*. Κριτική.
- Hedge, T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom*. Oxford University Press.
- Δημητρούλια, Τ. (2015). Για το ύφος. Στο Β. Βασιλειάδης & Κ. Δημοπούλου (Επιμ.), *Σελιδοδείκτες. Για την ανάγνωση της λογοτεχνίας* (σσ. 24-31). Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Ζερβός, Θ. (1993). Η θεραπευτική ελαφρότητα του φαίνεσθαι στον Μανούσο Φάσση. *Αντί*, 527-528, 57-60.
- Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη. (1998). *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών ΑΠΘ. https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/
- Κακριδή-Ferrari, Μ. & Μαρκοπούλου-Χειλά, Δ. (1996). Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Η νέα ελληνική ως ξένη γλώσσα – Προβλήματα διδασκαλίας* (σσ. 17-51). Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν.
- Liddell, H.G. & Scott, R. (2007). *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσας τ. Α', Β', Γ', Δ', Ε', ΣΤ'*. Εκδότης: Ιωάννης Σιδέρης. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/tools/liddell-scott/index.html
- Μαυροφυλλίδου, Κ.Γ. (2017). *Η αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλίας στη λογοτεχνία: Η περίπτωση του Μανόλη Αναγνωστάκη* [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας]. Dspace. <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/667?show=full>
- Μπακογιάννης, Μ.Γ. (2014). Μανόλης Αναγνωστάκης: Ποιητική. Στο Πέτκου Ε.Χ. (Επιμ.), *Ποιητές της Θεσσαλονίκης. Μανόλης Αναγνωστάκης (1925-2005). Μεταπολεμική ποίηση [Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα 7ο-13ο]*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. <https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS108/Παθήματος/Η%20ποιητική%20του%20Μανόλη%20Αναγνωστάκη.pdf>
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1991). *Γλωσσολογία και λογοτεχνία. Από την τεχνική στην τέχνη του λόγου* (2η έκδ.). Ελληνικά Γράμματα.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Θεωρητική γλωσσολογία. Εισαγωγή στη σύγχρονη γλωσσολογία* (αυτοτελής έκδοση).

Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας: Με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων* (3η έκδ.). Κέντρο Λεξικολογίας Ε. Π. Ε.

Ντίνας, Κ.Δ. & Ζαρκογιάννη, Ε.Χ. (2009). *Διδακτική αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων. Η περίπτωση του ιδιώματος Αφάντου Ρόδου*. University Studio Press.

Ντίνας, Κ. (2013). Η γλωσσική ποικιλότητα στο πλαίσιο της παιδαγωγικής του Κριτικού Γραμματισμού. Στο Ν. Τσιτσανούδη - Μαλλίδη (Επιμ.), *Γλώσσα και Σύγχρονη (Πρωτο) σχολική Εκπαίδευση. Επίκαιρες προκλήσεις και προοπτικές* (σσ. 265-303). Εκδόσεις Gutenberg.

Οικονόμου, Μ.Χ. (2006). *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής: Γυμνασίου- Λυκείου*. Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

<http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2340/Grammatiki-ArchaiasEllinikis-Gymnasiou-Lykeiou.html-apli/>

Πετρούνιας, Ε. (1984). *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική («αντιπαραθετική») ανάλυση*. University Studio Press.

Πολίτης, Λ. (2001). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (ΙΑ' έκδ.). Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Σουλιώτης, Μ. (1974). Ένα στόχαστρο για τον Στόχο του Μαν. Αναγνωστάκης. *Δοκιμασία*, 8-9, 225-229.

Τζακώστα, Μ. (2020). Πώς οι διάλεκτοι μπορούν να γίνουν αναπόσπαστο κομμάτι της γλωσσικής διδασκαλίας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης: η περίπτωση της Κρητικής. Στο Στρατιδάκης, Ζ. (Επιμ.), *Η κρητική διάλεκτος: ιστορικότητα, εκφραστικό βάθος, διδακτικοί πειραματισμοί* (σσ. 71-92). Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Ρεθύμνου. https://www.researchgate.net/publication/344148869_Tzakosta_M_2020_g

Τζακώστα, Μ. & Σιμήρης Δ. (2022). Ανακαθορίζοντας τα όρια γλωσσών και διαλέκτων. Στο Ζ. Γαβριηλίδου & συν. (Επιμ.), *Γλωσσανθοί: Μελέτες αφιερωμένες στην Πηνελόπη Καμπάκη – Βουγιουκλή* (σσ. 261-272). Εκδόσεις Ηρόδοτος. https://www.academia.edu/86854932/Τζακώστα_M_and_Δ_Σιμήρης_2022

Τσολάκης, Χ.Λ., Αδαλόγλου Κ., Αυδή, Α., Λόππα, Ε. & Τάνης, Δ. (2011). Οι ποικιλίες της γλώσσας. Στο *Έκφραση Έκθεση για το Γενικό Λύκειο τ. Α'* (αναθ. έκδ.), (σσ. 21-37). Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων. http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2674/Ekfrasi-Ekthesi_A-Lykeiou.html-empl/indexa_2.html

Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού. (24/03/2023). *Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας των Α', Β' και Γ' τάξεων Γενικού Λυκείου* (ΦΕΚ 1948) (σσ. 18976 – 18979). Υπουργείο Παιδείας.

Φλιάτουρας, Α. ΛΕΛΟΓΕΝΕ, *Το λεξικό του λόγιου επιπέδου της νέας ελληνικής*. <https://synmorphose.gr/index.php/el/research-menu-gr/lelogene-menu-gr>

Φλιάτουρας, Α. (2022). *Στοιχεία της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας (πανεπιστημιακές σημειώσεις)*. Ανοικτές ακαδημαϊκές εκδόσεις: Κάλλιπος. <https://repository.kallipos.gr/get-brochure-pdf?handle=11419/8457&locale=el>

Χατζησαββίδης, Σ. (2012). *Νεοελληνική γραμματική: θεωρητικές βάσεις και περιγραφή*. Εκδόσεις Βάνιας.

Χατζησαββίδης, Σ. & Χατζησαββίδου, Α. (2012). *Γραμματική νέας ελληνικής γλώσσας Α', Β', Γ' Γυμνασίου*. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2334/Grammatiki-Neas-Ellinikis-Glossas_A-B-G-Gymnasiou_html-apli/

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Παρενθέσεις, Ο Στόχος και ΥΓ.

Παρενθέσεις (γραφή 1948-1949, έκδοση 1956):

Άνθρωποι

Ένα χώρο να σταθούμε ζητήσαμε, δίχως υποτιθέμενα προνόμια ή ξέχωρη αξία

Ένα αναγκαίον υστέρημα εις όλους περιττόν (κι η ευαισθησία σε τέτοιες στιγμές τί χρησιμεύει;)

Όπως λ.χ. ο Γιώργος Τάδε φίλος λυρικός ποιητής ποζάρει επιμελώς και πείσμων στα πάνω ράφια των επαρχιακών βιβλιοπωλείων

Όπως στο θερινό κινηματογράφο που δεν πειράζεται από τη νόηση των φιλησύχων ημερομισθίων της συνοικίας.

Είμαστε συνεπώς πολύ ικανοποιημένοι πιστεύοντας —οψίμως— ασυζητητί σε σοφότατα προγονικά αποφθέγματα.

Να πούμε το «οὐκ ἔν τῳ πολλῷ τὸ εὖ» ή «μηδὲν ἄγαν» και τα παρόμοια.

Ενδεδυμένοι ευπρεπώς με καινούργη υποδήματα και γραβάτες ημίμαυρες παρελθούσης νεότητας

Διηγούμαστε, εν κύκλω στενώ, πως τη ζωή μας τυράννησε ένας άγονος έρωτας —πριν τόσα ή τόσα χρόνια— μια απασχόληση κι αυτό, να μην τον έχεις ακόμα ξεχάσει

Σε μια δεδομένη ηλικία δεν αρνιούμαστε πως γράψαμε και στίχους — ω νεότης! μ' ένα χαμόγελο συγκαταβατικό

Ή διαβάσαμε την «Άννα Καρενίνα» σε μετάφραση αγνώστου κι άλλες μηδαμινότητες κοινοτοπίες.

Επιτέλους έναν χώρον απλούστατον, έστω 1 x 2, δίχως υποτιθέμενα προνόμια ή ξέχωρη αξία

Άνθρωποι χωρίς καμιά ιδιαίτερη ιδεολογία, όχι αισθαντικότητα, όχι απογοητευμένοι, άνθρωποι απλώς.

(Αναγνωστάκης, 1986)

Ο Στόχος (έκδοση 1970):

Ποιητική

– Προδίδετε πάλι την Ποίηση, θα μου πεις,
 Την ιερότερη εκδήλωση του Ανθρώπου
 Τη χρησιμοποιείτε πάλι ως μέσον, υποζύγιον
 Των σκοτεινών επιδιώξεών σας
 Εν πλήρει γνώσει της ζημιάς που προκαλείτε
 Με το παράδειγμά σας στους νεότερους.

– Το τί δεν πρόδωσες εσύ να μου πεις
 Εσύ κι οι όμοιοί σου, χρόνια και χρόνια,
 Ένα προς ένα τα υπάρχοντά σας ξεπουλώντας
 Στις διεθνείς αγορές και τα λαϊκά παζάρια
 Και μέινετε χωρίς μάτια για να βλέπετε, χωρίς αφτιά
 Ν’ ακούτε, με σφραγισμένα στόματα και δε μιλάτε.
 Για ποιά ανθρώπινα ιερά μάς εγκαλείτε;

Ξέρω: κηρύγματα και ρητορείες πάλι, θα πεις.
 Ε ναι λοιπόν! Κηρύγματα και ρητορείες.

Σαν πρόκες πρέπει να καρφώνονται οι λέξεις

Να μην τις παίρνει ο άνεμος.

(Αναγνωστάκης, 1986)

Νέοι της Σιδώνος, 1970

Κανονικά δεν πρέπει να 'χουμε παράπονο
 Καλή κι εγκάρδια η συντροφιά σας, όλο νιάτα,
 Κορίτσια δροσερά — αρτιμελή αγόρια
 Γεμάτα πάθος κι έρωτα για τη ζωή και για τη δράση.
 Καλά, με νόημα και ζουμί και τα τραγούδια σας
 Τόσο, μα τόσο ανθρώπινα, συγκινημένα,
 Για τα παιδάκια που πεθαίνουν σ' άλλην Ήπειρο
 Για ήρωες που σκοτωθήκαν σ' άλλα χρόνια,
 Για επαναστάτες Μαύρους, Πράσινους, Κιτρινωπούς,
 Για τον καημό του εν γένει πάσχοντος Ανθρώπου.
 Ιδιαίτέρως σας τιμά τούτη η συμμετοχή
 Στην προβληματική και στους αγώνες του καιρού μας
 Δίνετε ένα άμεσο παρόν και δραστικό — κατόπιν τούτου
 Νομίζω δικαιούσθε με το παραπάνω
 Δυο-δυο, τρεις-τρεις, να παίξετε, να ερωτευθείτε,
 Και να ξεσκάσετε, αδελφέ, μετά από τόση κούραση.
 (Μας γέρασαν προώρως Γιώργο, το κατάλαβες;).

(Αναγνωστάκης 1986)

ΥΓ.¹¹ (έκδοση 1983):

Ζήσαμε παιδικά χρόνια, νιότη — διαφορετικά.

Ήξερε πως δεν είχε πεθάνει αλλά δεν επρόκειτο ποτέ να την ξαναδεί.

Στην εβραϊκή γειτονιά τα παιδιά δεν τον παίζανε γιατί δεν ήταν εβραίος.

Και πώς να τον βρίσεις κάθαρμα, όταν έχει κάτσει είκοσι χρόνια φυλακή...

(Γηράσκω αεί αναθεωρών)

Δυο κατηγορίες πάντα: οι δρώντες και οι θεατές.

Τόση κακότητα εν ονόματι του ανθρωπισμού!

Τώρα πια στην Τέχνη όχι μεγέθη — απλώς αποχρώσεις.

Παρά τα όσα γράψανε τα βιβλία, στο κελί του τραγουδούσε όλη τη νύχτα τη Ραμόνα.

Οι τίτλοι στα «Περιεχόμενα» άμα τους διάβαζες στη σειρά, φτιάχναν ένα καινούριο ποίημα — το πιο όμορφο ποίημα, χωρίς λόγια περιττά, χωρίς φιλολογία, χωρίς φτιασίδα.

Οι επαγγελματίες πεπειραμένοι.

(Αναγνωστάκης, 1983)

¹¹ Η ποιητική συλλογή ΥΓ. δεν παρατίθεται ολόκληρη, αλλά παρατίθενται κάποια από τα αποφθέγματά της.

Β. Κάποιες από τις μορφές της γλωσσικής ποικιλότητας στις ποιητικές συλλογές Παρενθέσεις (Άνθρωποι), Ο Στόχος (Ποιητική και Νέοι της Σιδώνας, 1970) και ΥΓ.

<u>Λόγιες λέξεις και φράσεις</u>		
<u>Φωνητικές-Φωνολογικές</u>	<u>Μορφολογικές</u>	<u>Λεξιλογικές</u>
<u>δικαιούσθε</u> [αντί του τύπου <i>δικαιούστε</i>, ο οποίος προέκυψε από τη μετατροπή του λόγιου συμφωνικού συμπλέγματος -σθ στο στ (τριβόμενο φατνιακό-συριστικό + τριβόμενο οδοντικό σε τριβόμενο φατνιακό-συριστικό + κλειστό φατνιακό) (βλ. Χατζησαββίδη 2012 & Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου, 2012)]. Ο παραπάνω τύπος λόγω της διατήρησης των αρχαιοπρεπών φωνητικών στοιχείων ανήκει στους λόγιους τύπους.	<u>ιδιαίτερως</u> [αντί του δημοτικού τύπου ως προς την κατάληξη επίρρημα <i>ιδιαίτερα</i>: πρόκειται για την κατηγορία επιρρημάτων που έχουν δύο τύπους, ο ένας σε -α με τον οποίο προσδίδεται οικείο ύφος και ο άλλος σε -ως, ο αρχαιοπρεπής, με τον οποίο προσδίδεται άλλοτε επίσημο άλλοτε ειρωνικό ύφος στο κείμενο που ανήκουν (βλ. Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου, 2012)] Το συγκεκριμένο επίρρημα ανήκει και στην ομάδα εκείνων των επιρρημάτων που με την κατάληξη -α έχουν διαφορετική σημασία, <i>ιδιαίτερα</i>=κυρίως, κατεξοχήν, ενώ <i>ιδιαίτερως</i>=σε προσωπικό επίπεδο.	<u>εις όλους, περιττόν, ενδεδυμένοι, εν πλήρει γνώσει, εγκαλείτε, «εν γένει», εν ονόματι</u> [λέξεις και εκφράσεις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, που χρησιμοποιούνται με την ίδια αρχαιοπρεπή μορφή τους στον νεοελληνικό λόγο, χωρίς να ανήκουν στη δημοτική, για αυτό και εντάσσονται στους λόγιους τύπους (βλ. Liddell-Scott 2007, Οικονόμου, 2006, Λ.Κ.Ν. 1998 & Λ.Ν.Ε.Γ. 2008)].
	<u>φιλησύχων, ημερομισθίων</u> [αντί των δημοτικών τύπων <i>φιλήσυχων και ημερομισθίων</i>. Στην αρχαία ελληνική γλώσσα η γενική του πληθυντικού των ονομάτων τονίζεται ή στην παραλήγουσα ή στη λήγουσα, γιατί είναι πάντοτε μακροκατάληκτη και σύμφωνα με τον αρχαίο τονικό κανόνα, όταν η λήγουσα είναι μακρά, η προπαραλήγουσα, εφόσον υπάρχει όπως εδώ, δεν τονίζεται (βλ. Οικονόμου, 2006), κάτι που δεν ισχύει στο κλιτικό σύστημα της	

	δημοτικής, για αυτό και στη δημοτική είναι <i>φιλήσυχων και ημερομίσθιων</i>. Σύμφωνα και με τους Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου, 2012) τα προπαροξύτονα επίθετα σε -ος, -η, -ο και τα προπαροξύτονα ουδέτερα ουσιαστικά σε -ο στη γενική πληθυντικού μετακινούν τον τόνο στην παραλήγουσα και με τον λόγιο τύπο που σχηματίζεται προσδίδουν είτε τυπικότητα είτε ρητορικό ύφος στον λόγο].	
	<u>παίζανε, γράψανε</u> [η χρήση του -ε στο τέλος του γ' πληθυντικού προσώπου των ρημάτων (βλ. Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου, 2012) προσδίδουν προφορικότητα στο ύφος, για αυτό και οι παραπάνω λέξεις μπορούν να ενταχθούν στις λαϊκές λέξεις].	<u>«πρόκες καρφώνονται», «να ξεσκάσετε, αδελφέ», κάθαρμα</u> [λέξεις που έχουν έντονο το προφορικό στοιχείο, σύμφωνα με το Λ.Κ.Ν. (1998) και το Λ.Ν.Ε.Γ. (2008), αλλά και εκφράσεις της «πιάτσας» ή του «περιθωρίου», που συνηθίζονται στον προφορικό λόγο, όπως τις: «πρόκες καρφώνονται», «να ξεσκάσετε, αδελφέ» προσδίδουν προφορικότητα στο ύφος, για αυτό και μπορούν να ενταχθούν στις λαϊκές λέξεις και φράσεις].

Γ. Ομαδοσυνεργατική δραστηριότητα - Φύλλα εργασίας

1^η ομάδα: Στο παρακάτω ποίημα να εντοπίσετε τις λόγιες και μη λόγιες/ λαϊκές λέξεις και φράσεις.

Παρενθέσεις (γραφή 1948-1949, έκδοση 1956):

Επιτύμβιον

Λυπηθήκαμε, ίσως, που θα 'φευγε μια μέρα από κοντά μας
Απρόσιτος, έστω, χειρονομούσε με κινήσεις ανέλπιδες
Ίσως αξιαγάπητος, ίσως —ή μάλλον— συμπαθητικός
Μέσα σ' εναντιότητες, σ' αβλεψίες, μ' αξιοπρέπεια
Με μια χλαμύδα οδύνης ανιστόρητης
Καλλιεργώντας με σύνεση μαραμένα τριαντάφυλλα
Σε σχήμα καρδιάς ή ξεθωριασμένων αναμνήσεων.
Λυπηθήκαμε, ίσως, που θα 'φευγε μια μέρα από κοντά μας
Τόσο μονήρης, άψογος, κύριος μέσα σε κάθε αποτυχία
Μ' έναν ήχο αναπότρεπτο —ολέθριος επίλογος—
Ο τελευταίος, αναντίρρητα, μιας παρακμής.

(Αναγνωστάκης 1986)

2^η ομάδα: Στο παρακάτω ποίημα να εντοπίσετε τις λόγιες και μη λόγιες/ λαϊκές λέξεις και φράσεις.

Ο Στόχος (έκδοση 1970):

Απολογία νομοταγούς

Γράφω ποιήματα μέσα στα πλαίσια που ορίζουν οι υπεύθυνες υπηρεσίες
Που δεν περιέχουν τη λέξη: Ελευθερία, τη λέξη: Δημοκρατία
Δεν φωνασκούν: Κάτω οι τύραννοι ή: Θάνατος στους προδότες
Που παρακάμπτουν επιμελώς τα λεγόμενα φλέγοντα γεγονότα
Γράφω ποιήματα άνετα και αναπαυτικά για όλες τις λογοκρισίες
Αποστρέφομαι τετριμμένες εκφράσεις όπως: σαπίλα ή καθάρματα ή
πουλημένοι

Εκλέγω σε πάσα περίπτωση την αρμοδιότερη λέξη

Αυτή που λέμε «ποιητική»: στιλπνή, παρθενική, ιδεατώς ωραία.

Γράφω ποιήματα που δεν στρέφονται κατά της καθεστηκυίας τάξεως.

(Αναγνωστάκης 1986)

3^η ομάδα: Στο παρακάτω ποίημα να εντοπίσετε τις λόγιες και μη λόγιες/ λαϊκές λέξεις και φράσεις.

Ο Στόχος (έκδοση 1970):

If...

Αν — λέω αν...

Αν όλα δε συνέβαιναν τόσο νωρίς

Η αποβολή σου απ' το Γυμνάσιο στην Ε' τάξη,

Μετά Χαϊδάρη, Αϊ-Στράτης, Μακρονήσι, Ιτζεδίν,

Αν στα 42 σου δεν ήσουν με σπονδυλαρθρίτιδα

Ύστερα από τα είκοσι χρόνια της φυλακής

Με δύο διαγραφές στην πλάτη σου, μια δήλωση

Αποκηρύξεως όταν σ' απομονώσαν στο Ψυχιατρείο

Αν —σήμερα λογιστής σ' ένα κατάστημα εδωδίσμων—

Άχρηστος πια για όλους, συμμένο λεμόνι,

Ξοφλημένη περίπτωση, με ιδέες από καιρό ξεπερασμένες,

Αν — λέω αν...

Με λίγη καλή θέληση ερχόνταν όλα κάπως διαφορετικά

Ή από μια τυχαία σύμπτωση, όπως σε τόσους και τόσους

Συμμαθητές, φίλους, συντρόφους — δε λέω αβρόχοις ποσί

Αλλά αν...

(Φτάνει. Μ' αυτά δε γράφονται τα ποιήματα. Μην επιμένεις.

Άλλον αέρα θέλουν για ν' αρέσουν, άλλη «μετουσίωση».

Το παραρίξαμε στη θεματογραφία).

(Αναγνωστάκης 1986)

Δ. Άσκηση στην ηλεκτρονική τάξη (e-class)

ΑΣΚΗΣΕΙΣ: Λόγιες και μη λόγιες/λαϊκές λέξεις και φράσεις

1. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως προς την ορθότητά τους, γράφοντας τη λέξη «Σωστό» ή «Λάθος» δίπλα στον αριθμό που αντιστοιχεί στην κάθε πρόταση.

- Οι λέξεις «πρόγνωσης» και «πόλις» ανήκουν στη δημοτική γλώσσα.
- Η λέξη «κρίσεως» ανήκει στις λόγιες λέξεις.
- Η λέξη «κοχλίας» ανήκει στις μη λόγιες/λαϊκές λέξεις.
- Η φράση «πήρα τους δρόμους» ανήκει στις μη λόγιες/λαϊκές φράσεις.

Μονάδες 4

2. Να αντιστοιχίσετε τα δεδομένα της στήλης Α με αυτά της στήλης Β.

A	B
«καρφώναν τα δικά μου λόγια»	λόγια λέξη/φράση
«καθεστηκυίας τάξεως»	μη λόγια/λαϊκή λέξη/φράση
«κοτζάμ»	λόγια λέξη/φράση
«ικανοποίησιν»	μη λόγια/λαϊκή λέξη/φράση

Μονάδες 8

3. Να αντιστοιχίσετε τα δεδομένα της στήλης Α με αυτά της στήλης Β.

A	B
«χινοπωριάτικη»	λεξιλογική απόκλιση -αρχαιοπρεπή
«φιλησύχων»	λεξιλογική απόκλιση αρχαιοπρεπή
«παρελθούσης»	μορφολογική απόκλιση από ΚΝΕ
«απελθών»	φωνολογική απόκλιση από ΚΝΕ

Μονάδες 8

Ε. Κατ' οίκον εργασίες

1. Αφού συγκεντρώσετε και κατατάξετε σε δύο πίνακες τις λόγιες και μη λόγιες- λαϊκές λέξεις και φράσεις από τα ποιήματα που σας δόθηκαν, προσπαθήστε να τις κατηγοριοποιήσετε, διακρίνοντας φωνητικά, φωνολογικά, μορφολογικά και λεξιλογικά (αφενός αρχαιοπρεπείς λέξεις και αφετέρου μη λόγιες/λαϊκές λέξεις) στοιχεία, σημειώνοντας τις αποκλίσεις τους από τη δημοτική γλώσσα.
2. Προσπαθήστε να ερμηνεύσετε τι δηλώνεται με την άλλοτε χρήση λόγιων και με την άλλοτε μη λόγιων/λαϊκών λέξεων/φράσεων.
3. Αξιοποιώντας το ChatGPT καταγράψτε ερωτήματα και κάντε εφαρμογή στην αντίστοιχη ιστοσελίδα, ακολουθώντας ενδεικτικά τα παρακάτω παραδείγματα:
«Δημιούργησε έναν κατάλογο 10 λόγιων λέξεων και 10 μη λόγιων/λαϊκών λέξεων στη Νέα Ελληνική» και «Κάνε ένα κουίζ με λόγιες και μη λόγιες/ λαϊκές λέξεις/φράσεις»
4. Προσπαθήστε να γράψετε ένα ποίημα με λόγιες και μη λόγιες/λαϊκές λέξεις/φράσεις.